

Hoffmann István

Tolna

1. E helynévnek az első említése — amint az közismert — 1055-ből a Tihanyi alapítólevélből való *Thelena* alakban (DHA. 1: 151). A helyet a szakirodalom egyöntetűen Tolna várával, a dél-dunántúli vármegyének nevet adó erősséggel azonosítja, annak ellenére, hogy a fenti adat Tolna későbbi előfordulásaitól jelentősebb eltérést mutat (BÁRCZI 1951: 58, KRISTÓ 1988: 285). A várat régészeti szempontból nem ismerjük (KRISTÓ i. h., KOSZTA: KMTL. 679), valószínű, hogy a Duna egyre nyugatabbra húzódó medre nyelte el a romjait (SZENTGYÖRGYI 2007: 43). Magának a várnak és megyéjének a Szent István kori meglétét a szakirodalom biztosra veszi, bár erre csak közvetett módon lehet következtetni (KRISTÓ 1988: 284). Tolnavár megyéjét éppen a Tihanyi alapítólevél hátoldalán közel egykorú kéz írásával szereplő „In *terrytorio Tollene* est villa Fotody” szövegezés említi először (DHA. 1: 145), amelyben az ilyen szerepben ritkábban előforduló *territorium* utal a megyére (KRISTÓ 1988: 285). Mivel azonban tolnai várföldet alig ismerünk, várelemeket pedig egyáltalán nem, ebből arra lehet következtetni, hogy a várispánsági rendszer Tolna megyében esetleg egyáltalán nem alakult ki, vagy legalábbis nagyon korán felbomlott. A nemesi vármegye egyébként a 14. század elejére jött létre (KRISTÓ: KMTL. 679).

A Tihanyi alapítólevél fent említett részlete arról rendelkezik, hogy a somogyi vám harmadához hasonlóan a tihanyi apátság harmad részt kap *Thelena* révéből és vámjából is. A nyelvi elemzéshez nem tartozik ugyan hozzá, de történeti szempontból nem lényegtelen e rész pontos értelmezése sem. A szöveg a somogyi adományt követően így folytatódik: „et cum eo similiter terciam partem in *Thelena* cum portu et tributu”. SZENTGYÖRGYI RUDOLF szövegkövető fordítása szerint az adomány *Thelena* harmadára vonatkozik: „És ezzel együtt hasonlóképpen a harmadrészt *thelena*-ban, a révvél és a vámmal együtt.” (2005: 62). GYÖRFFY és ÉRSZEGI fordítása szerint viszont a harmad csak a révre és a vámra vonatkozik: „Hasonlóképp *Thelena* révének és vámjának harmadát.” (ÁrpOkI. 108, ÉRSZEGI 2004: 3), s ugyanígy értelmezte e helyet ERDÉLYI LÁSZLÓ is mondván, „hogy az 1211. évi birtokösszeírás e jövedelemről azért hallgat, mert nem tartozott hozzá földbirtok és nép”, s emiatt a 13. század közepén ugyanitt említett apátsági birtokot későbbi szerzésnek tartja (PRT. 10: 417). A történettudományi szakirodalom általában ez utóbbi értelmezést követi (vö. pl. KOSZTA: KMTL. 679).

Meg kell még említeni azt is, hogy GYÖRFFY GYÖRGY a leírás lokális viszonyai alapján Tolnát azonosította az 1031–1043 között keletkezett jeruzsálemi Itineráriumban a hadi úton említett *Hanenburch* nevű hellyel (1983: 300). Ezt KRISTÓ — elutasítva GYÖRFFY érvelését — etimológiai alapon a Szekszárdtól nyugatra fekvő Kakasddal tartotta azonosíthatónak (1980), REUTER CAMILLO viszont Anyavárral kapcsolta össze (1982). Újabban SZENTGYÖRGYI RUDOLF pedig azt vetette fel, hogy *Hanenburch* esetleg a Tihanyi alapítólevélben említett *Castelic*-cel, a későbbi Keszölcével lehetett azonos (2007: 37, 43). Anélkül, hogy e kérdésbe mélyebben belebocsátkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a probléma alaposabb felülvizsgálatot igényel, az azonban az eddigiek alapján is valószínűsíthető, hogy a Tolnával való azonosítás komolyabban aligha jöhet szóba.

Mivel Tolna történetének a kezdetei — amint a fentiekből kitűnik — a források hiánya miatt a múlt homályába vesznek, felértékelődnek a név nyelvi elemzésének e tekintetben esetleg felhasználható részletei. Másfelől a történettudomány a vármegyeközpontok megnevezését, ezek eredetét általában is kiemelt figyelemben részesítette, s így különösen feltűnő, hogy a szakirodalom Tolna nevének elemzésével csak szerényebb mértékben foglalkozott.

2. A *Tolna* helynév etimológiáját tudomásom szerint először MELICH JÁNOS tárgyalta, aki a nevet ismeretlen eredetűnek tartotta, de úgy vélte, hogy a név talán már a honfoglalás előtt is megvolt, s nem lehet eldönteni, „hogy milyen nyelvű nép útján öröklődött át a magyarba” (1925–1929: 410, 413, ugyanígy MIKOS 1935: 296).

BÁRCZI GÉZA az alapítólevélbeli szórványt [*tēlná*]-nak olvasta, és bizonytalanul minősítette az eredetét. Határozottan elvetette azonban a román DRĂGA-NUNAK azt az ötletét, amely szerint a név a szláv *telę* 'borjú' származéka lenne, ugyanakkor lehetséges megoldásként felvetette, hogy a név a latin *telonum* 'vám' szó többes számú *telona* alakjából keletkezett volna (1951: 58). E latin főnév BÁRCZI szerint a gyakoribb *telonium* mellett alakváltozatként szerepelt a középkori latinban, s használata a hely vámszedő jellegére utalt. A szórvány szó eleji *th*-s írásmódját, ami nem jellemző az alapítólevél helyesírására, a latin eredet bizonyítékának látta (i. m. 58, 127).

BÁRCZI ugyan nyomatékkal hangsúlyozta javaslatának csupán lehetséges, bizonytalan voltát, s erre még a nyelvemlék részletes hangtani elemzése során is rendre utalt (i. m. 90, 113, 114), az utókor mégis valójában komolyabb kétkedés, kritika nélkül vette át felvetését. E magyarázatot elfogadta KISS LAJOS (FNESz. *Tolna*) és ZELLIGER ERZSÉBET (2005: 40); sőt MEZŐ ANDRÁS (MEZŐ-NÉMETH 1972: 77) és a nyomában SZABÓ G. FERENC (1999: 60) kiterjesztette más *Tolna* nevet viselő helyekre is. Történészeink ugyancsak ezt a magyarázatot vették át és használták fel, s ily módon támogatták is a maguk részéről (KRISTÓ 1988: 285, KOSZTA: KMTL. 679). Egyedül KISS LAJOS említette meg, hogy a

név eredete szempontjából emellett figyelmet érdemel még a régi magyar *Tolna* személynév is (i. h.).

BÁRCZI etimológiai ötletét nyilvánvalóan elsősorban Tolna várának vámszedő hely jellege támogatta, amelyről — mint láttuk — éppen a Tihanyi alapítólevél tesz elsőnek említést. Hangtörténeti magyarázat is kínálkozott a latin szónak és a magyar helynévnek az összekapcsolására: BÁRCZI a *Telona* > *Telena* változást asszimilációs folyamatként értékeli, amely azonban a másik irányú hasonló változással, az ellenkező irányba átcsapott illeszkedéssel szemben alulmaradt (i. m. 58, 90), azaz szerinte a *Telona* > *Tolona* > *Tolna* hangfejlődési sorral magyarázható a későbbi alak létrejötte. ABAFFY ERZSÉBET ugyancsak hátraható hasonulással magyarázza a mai forma kialakulását (2003: 335). Már itt meg kell azonban jegyezni, hogy ebbe a sorba aligha illeszthető be a már korábban említett 11–12. századból való *Tollene* alak.

3. A helynévnek a latinból való származtatása általában is komoly elvi problémákat vet föl. Névszociológiai szempontból ugyanis nem lenne könnyű leírni azt a névadói helyzetet, amelyben egy latin közszó valamely Kárpát-medencei helynévvé válhatott volna, bármilyen — a Kárpát-medencében szóba jövő — nyelvi környezetben próbáljuk is meg azt elgondolni. A fent bemutatott feltevés azonban Tolna Árpád-kori vámszedő hely szerepéből kiindulva ki nem mondtat is magyar nyelvű népséggel számol, amely e nevet megteremtette és használatba vette volna. Egy ilyen névadói helyzetre vonatkozóan azonban névtani párhuzamokat nem ismerek, latin közszókból magyar nyelvű névhasználók legfeljebb abban az esetben alkothattak volna magyar helynevet, ha a kérdéses szó jövevényszóként a magyarba bekerült volna. Erről a *telon(i)um* esetében azonban nincsen tudomásunk, hasonló példát a későbbiekből viszont említhetünk: a latin *pasuum* 'legelő' közszóként *páskum*, *páskom* stb. formában a magyar nyelvjárások részévé vált (TESz., ÚMTsz.), s ebből számos helyen alakult tulajdonnév is.¹ BÁRCZI is bizonyára csupán a vámról való elnevezésre gondolt — annak névhasználói háttere nélkül —, amikor Tolna keletkezését „nem ritka típus”-ba tartozónak mondta (i. m. 67), mert az e szemlélet alapján elnevezett helyek között csakis magyar eredetűeket találunk (SZABÓ G. F. 1998, 1999). E névtípusban még az sem mutatható ki, hogy — mint oly sok más, áttetsző szerkezetű helynév esetében az oklevelekben — a vámra utaló névrész latin nyelven szerepelne (vö. HOFFMANN 2004).²

¹ Az újabb kori névanyagban meglévő és közvetve-közvetlenül a latinhoz köthető magyar mikrotoponimák (pl. *Páskom*, *Pozdomáris*, *?Bánom*) alakulásmódja, valamint ezek közszói hátterének átvétele, illetőleg a nevek névszociológiai tekintetben vett keletkezési körülményei egyébként szintén alaposabb vizsgálatot érdemelnének.

² Ha előfordulna is ilyen eset, az sem mutatna arra, hogy az adat valós latin nyelvű használatot tükröz, éppúgy, ahogyan a Kárpát-medencei *Nova Villa*-féle alakokból sem következtethetünk latin helynevek használatára: e formák csakis vulgáris alakok oklevél-megfelelőinek tekinthetők.

Latin közsőből ugyanis csakis latin nyelvű népesség ajkán alakulhatott volna helynév, ami a Dunától nyugatra fekvő Tolna esetében elvileg nem is lenne elképzelhetetlen. A Római Birodalom korából ezen a környéken azonban egy *Alta Ripa* nevű helyet ismerünk (vö. SZENTGYÖRGYI 2007: 34), amely nyilvánvalóan a Duna menti helység jellegére, a magasabb folyóparton való fekvésére utalt, vámszedő helynek a névben való megjelenéséről viszont nincs tudomásunk. Itt jegyzem meg, hogy BÁRCZI a *telonum*-nak 'vám' jelentését adja meg, a *teloneum* ~ *telonium* azonban a latinban görög eredetű elemként 'vámház, vámhivatal' értelmű, tehát elsősorban épületet jelölő szó volt (vö. FINÁLY 1884: 1959),³ amely alapvetően alkalmas lehetett volna arra, hogy a megfelelő nyelvű közösségben metonimikusan településnévvé váljon. A latin eredetet tárgyaló magyarázat egyébként ettől függetlenül homályban hagyja azt a körülményt is, hogy a latin *telon(i)um*-nak miért éppen a többes számú alakja vált volna helynévvé.

A *Tolna* esetében a latin nyelvben való helynévalakulás esélyét azonban több körülmény is csekély valószínűségűvé teszi, sőt némelyik egyenesen ki is zárja azt. Az előbbieik közé tartozik a névnek az ókorból való adatolatlansága, a hasonló szemléletű nevek hiánya Pannoniából, az esetleg feltehető nyelvi közvetítő folyamatok modellezésének nehézsége; lényegében véve kizáró tényezőnek pedig azt tekinthetjük, hogy — mint később részletesebben is szó lesz róla — *Tolna* neveket a Duna vonalától keletre is ismerünk.

Elvileg feltehető lenne az is, hogy a korabeli, latinul tudó magyarországi értelmiségi réteghez kössük a névadást, ám ez a hivatalos személyeknek olyanfajta tevékenységét feltételezné a régiségben, amire semmiféle körülmény nem utal, nemcsak hogy e név esetében, hanem általában sem. A középkori magyarországi oklevelekben viszonylag nagy számban előforduló latin nyelvű helynévi elem viszont azt mutatja, hogy az oklevél-fogalmazók meglehetősen gyakran éltek a vulgáris nevek latinra fordításának vagy más módon történő latinizálásának az eszközével. Az alapítólevélbeli *Thelena*-t is esetleg e latinizálás megnyilvánulásának tarthatjuk, olyan kezdeményezésnek, amely azonban nem vert gyökeret a latin nyelvű oklevelezésben. Ezt a latinos formát talán a magyar név korabeli feltehető **Tolona* hangalakja hívhatta elő, amelyhez — vámszedő hely lévén — a tudós oklevélszerkesztők és -fogalmazók a latin *telonium* szó megfelelő alakját kapcsolhatták hozzá, és ennek alapján latinosították *Thelena*-nak, még a *th*-s írásmóddal is hangsúlyozva a névalak latinos jellegét.⁴

³ Ilyen jelentésben a magyarországi oklevelek latin szövegében is gyakran előfordul, pl. +1092/+1274//1399: villa Fok cum *teloneo* (DHA. 1: 283), 1093–1095: portum ac *theloneum* ipsius mercati (DHA. 1: 301), további példákat lásd a DHA. mutatója (1: 536) alapján.

⁴ Tehát éppen fordítva, mint ahogyan BÁRCZI gondolja, szerinte ugyanis az oklevélíró a nevet „latinnak érezte, és ezért alkalmazott benne oly írásmódot, mely különben e szó középkori latin írásában is gyakori” (1951: 58).

Az oklevelek latin vagy latinos helynévalakjai nem véletlenszerűen fordulnak elő, hanem meglehetősen jól kivehető szabályok szerint jelennek meg a latin szövegekben. A latinizálást elsősorban presztízszokok határozták meg: ezek között említendő, hogy a vármegyeközpontok nevei döntően latinos formában szerepelnek az oklevelekben. A *Tolná*-ból (vagy esetleg inkább talán a **Toloná*-ból) ennek megfelelően igyekeztek latinos formát létrehozni az oklevelezési gyakorlatban, amihez a fent említett hangzásbeli hasonlóság s ráadásul a latin szó jelentésének illeszkedése a megjelölt hely fontos funkciójához, vámszedő jogához éppen kapóra jött.

Hasonló esetként említhető talán *Eger* középkori latin neve is, amely *Agria* (melléknévi alakban: *Agriensis*) formát mutat (Gy. 3: 80–4). Az *eger* fanévre visszavezethető településnév (vö. FNEsz.) legkorábbi előfordulásai, éppúgy, mint a megfelelő közszóé is *Egur* ~ *egur* alakúak (Gy. i. h., vö. még KMHsz. 1.), amelyek a korabeli kiejtésben [*egür* ~ *egör*]-nek hangozhattak, de egyes toldalékos alakjaiból a második szótag magánhangzója már ekkor is hiányzott: *Egres*, *Egregy*, *Egré* stb. BENKŐ LORÁND az *Agria* formát az *Eger* ómagyar kori nyílt *ä*-vel ejtett hangalakjával hozza kapcsolatba (1998: 25–6), ám aligha tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy emellett a latin *ager* '(szántó)föld, mező' szóval (amelynek genitívuszi alakja *agri*) való alaki hasonlósága is hatott a latinos névforma létrehozásakor.

A Duna menti *Thelena* további adatai a fenti felvetést meglehetősen határozottsággal gyámolítják. Az adománylevél hátoldalán 11–12. századi kéz írásával szereplő „in terrytorio *Tollene*” (DHA 1: 145) latinizáló szándékát az is mutatja, hogy egy *Tollena* alak genitívuszi eseteként áll (vö. SZENTGYÖRGYI 2005: 55), amihez hozzáfűzhetjük még azt is, hogy magyar neveket — még ha *a*-ra végződnek is — csak kivételesen ritkán iktattak be a latinnak megfelelően deklinálva az oklevelek szövegébe (HOFFMANN 2004: 18, de bővebben 15–38 is). Ezt a formát tehát valószínűleg ugyancsak latinos alaknak szánhatta a lejegyzője. Emellett szól az is, hogy — amint arra már korábban is utaltam — nehéz volna a kiindulásként felvett latin *telona*-t és a *Thelena*, illetőleg *Tollena* adatot magyar hangfejlődési sorba bárhogyan is beiktatni.

A hely megnevezése három szótagos formában a fentiek mellett még a fehérvári keresztesek javainak 1193-ból való megerősítő levelében szerepel: Poznan comite de *talena* (ÓmOlv. 61), továbbá az 1211. évi összeírásban fordul elő *Talana* és *Tollona* alakban (PRT. 10: 511), ezek hangtörténeti realitását, azaz hangszerkezetük magyaros voltát vagy éppen esetleg latinizáló jellegét azonban nehéz megítélni, különösen ez utóbbi forrásnak az alapítólevéllel mutatott erős nyelvi hasonlóságai miatt, ami a korábbi dokumentum jelentős mértékű felhasználásával állhat összefüggésben. Az eredeti magyar helynévi forma háromszótagúsága mégis joggal vethető föl nemcsak ez utóbbi források adatai szerint, hanem a 11. századi latinizáló alakok szótagszerkezete és hangzása alapján is,

amelyek éppen a magyar forma hasonló hangszerkezete alapján merülhettek fel, de ezen túlmenően a feltevést szavaink korabeli jellegzetes nyílt szótagos fonotaktikai szerkezete is támogatja.

A fenti formákon kívül a név magyarul mindig *Tolna*-ként szerepel (néha *th*-val írva), a korábbi oklevelekre utaló adatai azonban jóval későbbi átiratokból valók, s ezekben a hangalak inkább az átirat korával kapcsolható össze: +1015/+1158//1403: in *Tolna* (DHA 1: 79), +1082/1350: *Tholna* (DHA 1: 239), 1267: *Tholna* ~ *Tolna* (PRT. 10: 526), és ugyanígy említik *Tolnavár*-ként is: 1055>1416: *Tolnauar* (DHA. 1: 493), 1324: *Tholnawar* (Cs. 3: 412). Latinos melléknévképzővel először éppen a Szent László korára hamisított tihanyi oklevélben szerepel: +1092/+1274//1399: in provincia *Tolnensi*, de ugyanitt: *tercia pars ville Tolnauar* (DHA 1: 284), később ez az alakja — amely a *Tolna a*-jának elhagyását mutatja, mint ahogyan ez más *a* végű nevek pl. a *Baranya*, *Nyitra* esetében is általános (Gy. 1: 279–80, 4: 429–36) — vált állandó használatúvá, azaz a latinizáló forma is egy általánosabb típusba illeszkedően szilárdult meg, s a kezdeti kísérlet egy latin közszóval való összekapcsolására nem talált követőre.

4. A Kárpát-medencében a Tolna megyei településen kívül más helyek is viselték a *Tolna* nevet, ezeknek a forrásokban előforduló alakjai azonban kivétel nélkül a név mai hangzását mutatják. A Szabolcs megyei Nagyhalász határába olvadt Tolna neve csak a Váradi regestrumban fordul elő: 1221/1550: villa *Tholna* (MEZŐ–NÉMETH 1972: 77, NÉMETH 1997: 104, K. FÁBIÁN 1997: 140–1),⁵ ám a szakirodalom meglehetősen biztonsággal tartja azonosíthatónak. Szintén egyszer említik a *Tolnai-ág* nevet — Baranya megye északi részén Pécsvárad vidékén, a Hodos patak mellett: +1058/1300//1403: *Tolnayagh* (KMHsz. 1., HA 1: 54 és térkép) —, amely talán a szomszédos megye általunk vizsgált központjának a nevével állhat összefüggésben, mivel Tolna megye közvetlen szomszédságában tőle független, azonos nevű helyet nehéz lenne elképzelni.

A Komárom megyei mai *Vértestolna* neve eredetileg *Tolma* volt: [1247 u.]: Iwanka de *Tholma*, 1337/PR.: de *Tolma* (Gy. 3: 460), s nevét a Katapán nem őseről, Alap-Tolmáról nyerhette (Gy. i. h.). Ez a településnév azonban csak később hasonult a *Tolna* nevekhez: első ilyen adatát 1773-ból ismerjük (FNESz. *Vértestolna*), így — elsőre legalábbis úgy tűnik — nem tartozik az itt tárgyalt névcsoportba. Másfelől viszont az *e* névben mutatkozó *Tolma* > *Tolna* változást nemcsak a többi *Tolna* név (elsősorban nyilván a megyéé) analógiás hatásával magyarázhatjuk, hanem esetleg a képzési hely által kiváltott hasonulás megjelenését is láthatjuk benne.

A északkelet-magyarországi *Toronya* neve viszont — ha hinni lehet az adatnak — egykor *Tolna* volt (1220: *Tolna*), amely azonban a helynevekben is elő-

⁵ MEZŐ ANDRÁS a Szabolcs megyei Tolnára vonatkozóan is el tudja képzelni, hogy egykor város hely volt (MEZŐ–NÉMETH i. h.).

forduló *torony* főnév birtokos személyjeles alakjához idomult. Ilyen formája azonban már a 13. század második feléből adatható: 1276: *Thorona* (FNESz. *Nagytoronya*). Ennek az elsődleges *Tolna* névnek az eredetét — az egykori megyeszékhelyétől eltérően — KISS LAJOS puszta személynévre vezeti vissza.

Ez a lehetőség valamennyi *Tolna* nevünk magyarázatára megfelelő megoldást kínál, ám a személynévre mindössze egyetlen említést ismerünk: 1222/1550: *pristaldum Tolnam de Sen Nicolaus* (ÁSz., az alak akkuzatívuszi forma),⁶ ami viszont kétségkívül gyengíti e feltevés valószínűségét, sőt az adatok alapján akár fordított irányú változásra (helynév > személynév) is gondolhatunk.⁷ E személynévet KISS LAJOS a régi cseh *Tulna* személynévvél hozta kapcsolatba (FNESz. *Tolna, Nagytoronya*). A fönti *Tolma* > *Tolna* változás esetleg azonban megegyezdi azt is, hogy a szóba jövő személynévi háttérbe beemeljük a *Tolma* személynévet is: 1200 k.: *Oluptulma* ~ *Tulma*, [1280]: *Tulma* (ÁSz. *Tulma*), bár erről BENKŐ LORÁND azt tartja, hogy Anonymus kreálta helynév alapján (1998: 19, 54).⁸

Mindezt figyelembe véve úgy vélem, *Thelema* ~ *Tolna* nevének eredetét továbbra is inkább bizonytalannak tarthatjuk, s egyetlen szóba jöhető magyarázatának — az itt említett fenntartásokkal — a személynévi származtatást tekinthetjük.

Irodalom

- ABAFFY ERZSÉBET (2003), Az ómagyar kor. Hangtörténet. In: *Magyar nyelvtörténet*. Szerk. KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC. Bp. 301–51.
- ÁrpOkl. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Árpád-kori oklevelek*. Bp., 1997.
- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Bp., 2004.
- BÁRCZI GÉZA (1951), *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Bp.
- BÁRCZI GÉZA (1958), *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1998), *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V*. Bp., 1890–1913.
- DHA. = *Diplomata Hungariae Antiquissima. Vol. I*. Redidit GYÖRFFY GYÖRGY. Bp., 1992.
- ÉRSZEGI GÉZA (2004), *A tihanyi alapítólevél*. Második, bővített kiadás. Tihany.

⁶ A poroszló talán a Dunántúlon élő személy lehetett (K. FÁBIÁN 1997: 128).

⁷ A személynévet a Várad regestrum említi, amelyben másik két jogesetben a *Tolna* helynévként fordul elő. Az egyik említése kétségkívül Szabolcs megyébe lokalizálható (a fenti 1221/1550-ből való adat), de egyesek a regestrum 1220/1550: *Tolna* adatát is ide számítják (MIKESY 1948, K. FÁBIÁN i. h.)

⁸ A Komárom megyében szereplő [1280 k.]: *super factis terrarum Tulma Babuna* (Gy. 3: 405) adat azonban személynévként inkább értelmezhető, mint összetett *Tolma-Babuna* (= Bábolna) helynévként, ahogyan GYÖRFFY (i. h.) és BENKŐ is interpretálja (1998: 54).

- K. FÁBIÁN ILONA (1997), *A Várad Regestrum helynevei. Adattár*. Szeged.
- FINÁLY HENRIK (1884), *A latin nyelv szótára*. Bp.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Bp., 1963–1998.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1983), *István király és műve*. 2. kiadás. Bp.
- HA. 1. = HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA, *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abauj–Csongrád vármegye*. Debrecen, 1997.
- HOFFMANN ISTVÁN (2004), *Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről*. In: *Helynévtörténeti tanulmányok 1*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 9–61.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abauj–Csongrád vármegye*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.
- KMTL. = *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század*. Főszerk. KRISTÓ GYULA. Bp., 1994.
- KRISTÓ GYULA (1980), *Hanenburch = Kakasd? NÉ. 4: 3–7*.
- KRISTÓ GYULA (1988), *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Bp.
- MELICH JÁNOS (1925–1929), *A honfoglaláskori Magyarország*. Bp.
- MEZŐ ANDRÁS–NÉMETH PÉTER (1972), *Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnevtára*. Nyíregyháza.
- MIKESY SÁNDOR (1948), *A Várad Regestrom-beli helyek meghatározásai. MNy. 44: 64–5*.
- MIKOS JÓZSEF (1935), *A székesfehérvári keresztések 1193. évi oklevele mint magyar nyelvemlék. MNy. 31: 152–67, 243–58, 288–308*.
- NÉMETH PÉTER (1997), *A középkori Szabolcs megye települései*. Nyíregyháza.
- ÓmOlv. = *Ó-magyar olvasókönyv*. Szerk. JAKUBOVICH EMIL–PAIS DEZSŐ. Pécs, 1929.
- PRT. = *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII*. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC. Bp., 1912–1916.
- REUTER CAMILLO (1982), *Hahnenburg = ? Kakasvár. NÉ. 7: 3–6*.
- SZABÓ G. FERENC (1998), *A vásározás emlékei középkori helységneveinkben*. Nyíregyháza.
- SZABÓ G. FERENC (1999), *A vám a középkori magyar helységnevekben. MNyj. 36: 59–65*.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2005), *A tihanyi apátság alapítólevele. Betűhív átírás és magyar fordítás*. In: ZELLIGER ERZSÉBET, *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma. 57–65.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2007), *A Kesztlőrcről Fehérvárra menő hadút. NÉ. 29: 23–47*.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–1976. IV. *Mutató*. Bp., 1984.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–*. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp., 1979–.
- ZELLIGER ERZSÉBET (2005), *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma.